

Stilisztika és nyelvművelés Elekfi László munkásságában

1. A *Ki kicsoda* 2009 számára készített lexikoncikkben Elekfi László a következőket sorolta fel kutatási területeiként: magyar, német és általános nyelvészet, fonetika, verstan, mondattan, lexikográfia (Hermann szerk. 2008: 285). Ebben a felsorolásban tehát a stilisztikát és a nyelvművelést nem említette meg. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy ezeken a területeken is eredményesen működött, maradandó értékeket alkotott.

Amikor 2006-ban az a megtiszteltetés ért, hogy bizottsági tag lehettem Elekfi László nagydoktori védésén, véleményemben többek között ezeket mondtam: „Az MTA doktora cím odaítélésével a tudományos közösség régi adósságát törleszti Elekfi Lászlóval szemben, akitől annyi kiváló művet és szellemi indítást kapott az elmúlt hat évtized során. [...] Elekfi László nemcsak tudományos teljesítményével, tiszteletet parancsoló életművével példa valamennyiünk számára, hanem emberi habitusával is.

Elekfi László munkásságának két olyan mozzanatára szeretném most felhívni a figyelmet, amelyek ebben az életműben talán nem központi jelentőségűek, de számomra – szakmai érdeklődésem jellege miatt – elsődleges fontosságúvá váltak.

Az egyik a Petőfi verseinek mondattanáról írott nagyszabású monográfia [...], amely témája és célja szerint nem stilisztikai munka ugyan, de tele van olyan ötletekkel, kezdeményezésekkel, amelyeket a stilisztikai kutatás és elemzés is hasznosíthat.

A másik észrevétel, hogy Elekfi László munkásságában érvényesül bizonyosfajta nyelvművelői szemlélet és törekvés is. Hadd emlékeztessenek arra, hogy munkatársa, mégpedig egyik legfontosabb munkatársa volt a kétkötetes *Nyelvművelő kézikönyvnek*, s részvételével (több nagy elméleti cikk megírásával) jelentékenyen növelte annak szakmai színvonalát. [...] Jó látni, hogy az ő munkásságában nem kerül szembe egymással az elméleti igényesség és a gyakorlati (értsd: stilisztikai és nyelvművelési) alkalmazhatóság szempontja.”

Az élet úgy hozta, hogy most egy kissé bővebben is kifejtethetem, milyen szerepet játszott Elekfi László életművében a stilisztikai és a nyelvhelyességi szemlélet érvényesülése, és hogy mi mindent köszönhet munkásságának ez a két, a nyelvtudomány peremterületén zajló kutatási tevékenység.

2. Elekfi László csak két évig (1962-től 64-ig) vett részt a *Petőfi-szótár* szerkesztésében – ami az ő különlegesen hosszú életében szinte csak epizódnak számított –, mégis egyike volt Petőfi legjobb ismerőinek. Kandidátusi értekezése (1975), illetőleg ezen alapuló monográfiája (1986) nemcsak mondattani és szövegtani munka, hanem stilisztikai is. Figyeljünk arra, hogy a könyvnek nem ez lett a címe: „Az aktuális mondattagolás (Petőfi versein szemléltetve)”, hanem ez: „Petőfi

verseinek mondattani és formai felépítése (különös tekintettel az aktuális mondattagolásra)”. Ez tehát legalább annyira stilisztikai mű, mint mondattani. Ezt támasztja alá az az „előszó helyett” a kötet élén álló bevezetés is, amely többek között ebben jelöli meg a vizsgálat célját és módszereit: „Most a korábban kifejtett jelenségek finomabb elemzéséről, a felvázolt elmélet további kibontásáról és stilisztikai, poétikai alkalmazásáról lesz szó. [...] Sokféle összefüggés van a vers mondatainak megalkotása (a mondatformák) és az egész vers megszerkesztése közt. Ennek az összefüggésnek több oldalú feltárása értekezésem fő feladata. [...] Ahol [...] valami összefüggést véltem fölfedezni a mondat felépítése és az egész vers mondanivalója közt, ott nem akartam elhallgatni észrevételeimet” (Elekfi 1986: 12).

Elekfinak ez a könyve: stílusjellemezés monografikus igénnyel, ezen belül három ragyogó stíluselemzéssel (*Mivé lesz a föld?, Alkony, Föltámadott a tenger...*). Különösen az *Alkony* elemzése jelentős, mert rámutat arra, hogy a látszólagos eszköztelenség mögött milyen kifinomult és sokrétű költői eszköztár rejlik. Mind a három elemzés, ha eltérő sorrendben is, ugyanazokból a részekből tevődik össze: 1. a mondatok aktuális tagolása, 2. a szavak jelentéstartalma, 3. a vers ritmikái felépítése. Ezek közül különösen a 2. tekinthető stilisztikai érdekűnek, de áttételesen a többi is.

A *Föltámadott a tenger...* elemzése a versből készült műfordításokra is kiterjed. A fejezet öt német, két francia, egy finn és egy orosz műfordítást hasonlít össze az eredetivel és egymással a tartalom, a verselés, a stíluseszközök használatá stb. szempontjából. Ezekből a finom elemzésekből sokat tudhatunk meg arról, milyen korlátokat szab (egyben azonban milyen lehetőségeket is nyújt) a fordító számára a nyelvek különbözősége.

Ennek kapcsán meg kell említenünk, hogy maga Elekfi is készített műfordításokat, tudtommal egyetlen költő, a német Stefan George verseiből. Az első két verset még 1942-ben és 43-ban publikálta a Jelenkor hasábjain. Később egész kis kötetnyi műfordítást adott át a Franklin Társulat „Kétnyelvű klasszikusok” sorozata számára, de a társulat székházát Budapest ostroma során bombatalálat érte, és a kézirat megsemmisült. Ámde a kéziratok, mint Bulgakovtól tudhatjuk, „nem égnek el”: a fordító rekonstruálta, egyszersmind javította, csiszolta egykori műfordításait, és 1997-ben négyet közzé is tett belőlük: kettőt az Új Emberben, kettőt más helyen. Az Új Ember-beli publikációt egy cikkel is kísérté „A századelő német humanista költője: Stefan George” címmel. (A bibliográfiai adatokat l. Bolla szerk. 2005: 460–1, 472.) Hat évvel később pedig kötetbe gyűjtötte Georgefordításait német–magyar kétnyelvű kiadásban (George 2003).

Mivel magyarázható, hogy ezt a költőt (és csak őt) fordította? Német szakosként (bár sok más nyelven is kitűnően tudott) érthetően a német nyelvű költészetből merített – de miért éppen Georgét? Erre némi fényt vet az az előszó, amelyet „George németisége és európaisága” címmel az említett fordításkötet élére helyezett. Ebben többek között ezeket írja: „Ha stílusirányzatokat akarunk megállapítani ebben a sajátosan egyéni hangú lírában, a szimbolizmus mellett felfedezhetjük a szecesszió jegyeit is. [...] George és társai olyan elveket követtek, melyeket az utókor aztán expresszionizmusnak nevezett: belső világukat akarták kivetíte-

ni versekben” (Elekfi 2003: 9). De talán nem csupán ez a stílusbeli gazdagság, sokszínűség vonzotta a fordítót, hanem az az erkölcsi magatartás is, amelyet az említett előszó végén így jellemzett: „A költőnek a durvasággal szembe forduló szépségideálját és humanizmusát, mely az egységes Nyugat-Európát vallja otthonának, de német hazáját mégsem tagadja, ma is időszerű szem előtt tartani” (uo. 10). Ennek jegyében George utolsó kötetének címét (*Das neue reich* – George következetesen kis kezdőbetűvel írta a főneveket) Elekfi így fordította magyarra: *Az új ország*, hogy elejét vegye a „Reich”-re, az imperialista német birodalomra való asszociációnak. Ezt a kötetet a német költő kis formájú remek ciklusával zárja, *A dal* címmel. Ez visszatérést jelez a szépség kultuszához: „Hol szó nincsen, ott semmi sincs” (*A szó*). A kötet záróverse a háborúban értelmetlenül elpusztult fiatal barát és költőtárs, Bernhard von Uxkull emlékét idézi, aki 1918 júliusában egy katonatársával kölcsönös öngyilkosságot követett el (vö. Norton 2002: 552–3). Elekfi László műfordítói kvalitásait hadd jellemezzem ennek a versnek az idézésével (George 2003: 249):

Te karcsú, tiszta gyertyalángszál,
Te hajnalfény, szelíd derű,
Nemes törzsről fakadt virágszál,
Rejtett kis forrás, egyszerű,

Velem vagy napsütötte réten,
Körülborzongsz, ha este lett,
Fényt vetsz árnyékos útra nékem,
Hús szellő, forró lehelet.

Te vagy a vágó, az eszme bennem,
Minden lélegzetem te vagy,
Itallal téged szűr a nyelvem,
Illatok csókja mind te vagy,

Nemes törzsről fakadt virágszál,
Rejtett kis forrás, egyszerű,
Te karcsú, tiszta gyertyalángszál,
Te hajnalfény, szelíd derű.

A verset 1940-ben fordította az akkor húszéves Elekfi László, és 2000-ben, nyolcvanéves korában véglegesítette a szöveget. Ennek a finom szépségű kis költeménynek a fordítása tehát kerekén hatvan évet fog át.

A filológiai teljesség kedvéért meg kell említenem, hogy van Elekfi Lászlónak két stilisztikai jellegű tanulmánya is, bár ezek nem tartoznak életművének fő vonalába. Talán személyes kapcsolat, felkérés is meghúzódott annak háttérében, hogy a nagy tudós vállalta ennek a két, meglehetősen egyenetlen színvonalú verseskötetnek a méltatását. Az egyik cikk Makkai Ádám nyelvész, műfordító és költő „Jupiter szeme” címmel közreadott összegyűjtött és válogatott verseivel

foglalkozik (Elekfi 1992), a másik Lőrinczki Lajos „Az én világképem” című kötetét ismerteti (Elekfi 2008).

Ezek a tanulmányok sok kitűnő részletmegfigyelésből, észrevételből tevődnek össze, de nem vállalkoznak a két költő portréjának ezeken alapuló megrajzolására. Makkai könyvéről szóló cikkét ezzel vezeti be: „A könyv tartalmának, gondolatvilágának részletes elemzése helyett itt elsősorban nyelvi és verstani vonatkozásaival érdemes foglalkozni” (Elekfi 1992: 287). A továbbiakban példákon szemlélteti a költő újszerű szóösszetételeit, metaforáit és a 19. század költői stílusát a jelenkor nyelvhasználatával vegyítő anakronizmusait a „Petőfi Sándor halála után írott költeményei” ciklusban (pl. „Embertársam, te lóra tett ulánus! Vademberként döfsz, nincs davaj-gitárod”). Az elismerő megjegyzések mellett nem mulasztja el szóvá tenni a nyelvhelyességi és helyesírási hibákat sem (*köztudott* ’köztudomású’, *egyenlőre* ’egyelőre’, *-nak, -nek* rag elhagyása; *kommunikáció elemélet, kérdés feltevés, villany írógép*). Egy helyütt végképp kiesik a béketűrésből, és ezt írja: „Feljajdul az ember, ha ilyet olvas: »megszállottja ama ’Egy Gondolatnak’« [...] itt *amaz* az odaillő alak akkor is, ha a rá következő magánhangzó előtt idézőjel következik” (uo. 296). A stíloselemző Elekfiből ezen a ponton előbújik a nyelvművelő, és „feljajdul” az *ama, amaz* rossz egyeztetése miatt.

A másik stílusjellemezés címében Lőrinczki Lajos kötetét „ronda» remekmű»-nek nevezi. Sok példát ad a stíluszintek keverésére (nyelvjárási, argó- és idegen szavak, vulgáris és trágár szavak stb.), és ezt általában nem kifogásolja, hanem hatáskeltő eszköznek minősíti. Csak egy ízben lázad fel a sajátos szóhasználat ellen, amikor a költő az egyik vers végén ezt írja: „Az élet virulens. Mindenből élet árad.” Ez talán félreértésből ered: „Hiszen a *virulens* annyi, mint ’mérgező, fertőző’ (csak hangalakja emlékeztet a *virulóra*)” (Elekfi 2008: 177). Egészeiben véve a példaanyag nem igazolja, hogy ez a kötet remekmű volna, még ha „ronda” is.

3. Ezzel pedig már át is tértem előadásom másik fő témájára, Elekfi László nyelvművelő tevékenységére. Ez a tevékenység legszembeötlőbb módon a Nyelvművelő kézikönyv két, egyenként több mint ezeroldalas kötetében nyilvánult meg, amelyeknek kb. egytized részét ő írta. Ez saját számításom szerint 366 nyomtatott oldalt tesz ki, egy egész könyvet a könyvben. S milyen könyvet! Ez tartalmazza az összes elvi, összefoglaló szócikket a beszéd, hangképzés, kiejtés, továbbá a hangsúly, hanglejtés és szórend témakörében. Természetesen ő írta az *e* és *ë* hangról (az ún. zárt *e*-ről) szóló cikket is, amelyben állást foglalt a zárt *e* köznyelviségének megőrzése mellett. A második kötetben kapott helyet a mutató névmásról és az *őket – azokat – ezeket* névmások visszautaló használatáról szóló cikke (ezeknek jelentőségéről később lesz szó).

A hanglejtés cikkének összesen 29 oldalából 19 oldal esik a jelenség leírására és 10 oldal a hanglejtésbeli hibák tárgyalására. Kétharmad-egyharmad arány a leíró és a hibáztató részek között, a leíró javára, ez egy ilyen célú műben jó arálynak mondható. A helytelenítő rész hangvételére hadd idézzem mindjárt az első megállapítást: „Nem hat természetesnek, ha valaki gyakran használ mély fekvést a szokásos középfekvés helyett, különösen mondatok végén, de sokszor egyes hangszakaszok, beszédütemek végén is. Aki mindenáron határozott befefe-

jezést akar adni mondatainak, ne a lehető legmélyebb hang felé törekedjék, mert ennek az lesz a következménye, hogy az utolsó szótagokban átlépi saját hangterjedelmének alsó határát, hangja kellemetlen nyekergésfélébe vész el[,] s a mondat vége érthetlenné válik. Helyesebb, ha valamivel a középszint alatt éri el a nyugvópontot” (Grétsy–Kovalovszky főszerk. 1980: 774). Szenteljünk némi figyelmet a fogalmazás érthető voltának (elvégre laikusokhoz beszél), egyben azonban árnyaltságának, higgadtságának és pedagógusi határozottságának is. A hanglejtés cikke a nyelvemelő irodalomban addig nem tapasztalt részletességgel tárgyalja a jelenséget; még az olyan finomságokra is ad példát, mint a „kacér felhívás” dallama: Ráérek ma es^{te}... (763). Ugyan honnan ismerhette?

Elekfi másik olyan nagy terjedelmű munkája, amelynek nyelvemelő vonatkozásai is vannak, a Wacha Imrével közösen írt, „Az értelmes beszéd hangzása” című könyve (Elekfi–Wacha 2003). MTA doktori téziseiben Elekfi pontosan, oldalszám szerint megjelöli, mely fejezetek származnak tőle (Elekfi 2004): a hangsúlyozásról (15–105), a hanglejtésről (107–65), az írásjelek és a kiejtés kapcsolatáról (307–25), a versmondásról (368–768), az éneklés közbeni szövegejtésről (386–90) szólók. De a többi, a Wacha által kidolgozott részeket is átnézte, mint írja, „lektori szempontú ellenőrzésnek” vetette alá (uo.) Eközben – Wacha Imre visszaemlékezése szerint – sokat és hevesen vitatkoztak: „Hosszú éveken, évtizedeken át voltunk közvetlen munkatársak, remélem[,] barátok is, és természetesen szakmai vitatársak, olykor nagyon éles vitákban” (Bolla szerk. 2005: 473).

Ennek az értékes műnek sajátos jelleget kölcsönöz az a körülmény, hogy a leíró nyelvészeti, mondatfonetikai alapvetést stilisztikai és nyelvhelyességi megjegyzések kísérik. Például a versmondás utolsó példájaként Dsida Jenő *Arany és kék szavakkal* című versén mutatja be Elekfi László, milyen a kifejező (átértett és átérzett) versmondás. Az énekelt szöveg ejtéséről szóló kis fejezet pedig a „rossz példát mutató táncdalénekesek” bírálatával zárul, akik torz, kásás ejtésükkel, rikácsolásukkal, a magyar szótagok időértékének semmibe vételével, hadarásukkal és „lepegésükkel” (a szótagok elnyújtásával) káros hatást gyakorolnak köznyelvi kiejtésünkre (Elekfi–Wacha 2003: 390). Vajon mit szólna most a két kitűnő szerző a rapperek „magyar” szövegmondásához?

Egy önvallomásából tudhatjuk, hogy nyelvhelyességi érzékenységének családi háttere is volt: „Nyelvészeti nézeteim alakulását már gimnazista koromban befolyásolták a nyelvemelő, nyelvtisztasági törekvések. Családi asztalunknál gyakran folytak apró kérdéseken nyelvhelyességi viták. Édesapám, Eckerdt Elek matematika–fizika szakos kereskedelmi iskolai tanár volt [...] tudatosan került az otthon náluk [...] használt németes szavakat, és ha véletlenül mégis előkerült a *nahkaszli*, a *spejz*, anyámmal együtt azonnal kijavítottuk” (Sz. Bakró-Nagy–Kontra szerk. 1991: 24). Nem meglepő tehát, hogy korai nyelvemelő cikkei a Magyarorságon utolsó évfolyamaiban jelentek meg. Az egyik széljegyzet (Elekfi 1948) egy „korunkban elharapódzott pongyola szólam”, a *ha csak egy mód van rá...* ellen tiltakozik, és helyette a *hacsak van rá mód* vagy a megengedő *ha csak egy mód van is rá* formát ajánlja. A másik kis cikk (Elekfi 1949) azt helyteleníti, hogy a zeneművek és intézmények (színházak, zenekarok) német, angol vagy francia nevét nem fordítják le magyarra. „A műsor írója kényelmes volt, és nem szánta rá

magát arra, hogy az idegen címetek lefordítsa. Lusta volt magyarul gondolkozni.” Két évvel ezután, immár egy egészen más történelmi helyzetben, védelmére kel a *vízerőmű* szónak (Elekfi 1951), amelyet a Magyar Nyelvőr szerkesztősége a *vízi erőmű* formával kívánt helyettesíteni. A szakemberek a *vízerőmű* összetélt használják, és ez jól beleillik a *gőzerőmű*, *hőerőmű* sorába, állapítja meg a mindössze tizenkét soros jegyzet. Közvetlenül alá tördelve azonban ott van B. Ö. (= Beke Ödön) több mint egyoldalas válasza. Beke ekkor a folyóirat szerkesztője volt, és sűrűn hivatkozik a Szabad Népre, amely „mindig a *vízierőmű* [rövid *i*-vel és egybeírva! K. G.] kifejezést használja”. Ebben az időben a Szabad Néppel nem volt ajánlatos vitába szállni: a fiatal jegyzetíró nem reflektált a szerkesztői válaszra, és ezzel a „vita” véget is ért. Mai nyelvhelyességi tanácsadó könyveink azonban lényegében Elekfi László akkori véleményét osztják: „A *vegyi ipar* és a *vízi erőmű* helyett a szaknyelv a *vegyipar* és a *vízerőmű* összetélt használja. Ez [utóbbi] kifogástalanul belesimul a *hőerőmű*, *atomerőmű*-féle összetételek sorába” (Grétsy–Kovalovszky főszerk. 1985: 463; ugyanígy, de még határozottabban: Grétsy–Kemény szerk. 2005: 607).

Talán nem meglepő, hogy Elekfi László ezután évekig nem írt nyelvművelő cikket. Csak 1963-tól kezd publikálni a Gyorsírók Lapja (későbbi címén: Gyors- és Gépírók Lapja) hasábjain, majd 1972-től egy másik szaklapban, a Magyar Grafikában. Ez a kb. 40 cikk kivétel nélkül helyesírási tárgyú, és a gyorsírók, gépírók, nyomdászok munkáját kívánja segíteni. Elekfi László szerzői bibliográfiája csak 1997-ig áll rendelkezésünkre (l. Bolla szerk. 2005: 460–73), de ha sor kerül az utolsó bő húsz esztendő termésének a számbavételére is, minden bizonnyal az fog kiderülni, hogy kisebb nyelvművelő cikkeinek száma megközelíti a százat. Utolsó éveiben – Grétsy László biztatására – az Édes Anyanyelvünkben is publikált ilyeneket: a 2009-es évben két, a következő évben négy cikke jelent meg. Ezek az írásai nem helyesírási tárgyúak, hanem a következő témákkal foglalkoznak: szükséges szóismétlések, a birtokos jelző ragjának az elmaradása, a megengedő *is* kötőszó szórendje, szövegűség és világos stílus, az *érintve van* típusú szerkezet helyessége. A két utolsó cikk lábjegyzete szerint ez a kettő utánközlés a SzóVilág, a Magyar Gyorsírók és Gépírók Országos Szövetségének közlönye nyomán. Tehát ott is publikált életének utolsó éveiben. Jó lenne összegyűjteni az 1998–2018 közötti időszak bibliográfiáját és kiadni Elekfi kisebb nyelvművelő cikkeiből egy olyan válogatást, amelyet ő adott közre Ferenczy Géza írásából (Ferenczy 1980).

Befejezésül tekintsük át Elekfi László néhány nagyobb, elvi állásfoglalásokat és módszertani útmutatásokat is tartalmazó tanulmányát. Az első ilyen a Magyar Nyelvben jelent meg 1980-ban két részben „*Azokat – őket* (Nyelvművelésünk tudományosságáért)” címmel (Elekfi 1980a). A cikk ahhoz a vitához kapcsolódik, amelyet Szepesy Gyula indított el az *azt, azokat* mutató névmási alakok visszautaló használatának a helyességéről. Elekfi lényegében csatlakozik Szepesy véleményéhez, de néhány ponton finomítja. Most nem az az érdekes elsősorban, hogy **mit** mond erről a nyelvhelyességi kérdésről, hanem az, hogy **hogyan** mondja, és milyen elvi következtetéseket von le belőle.

Számomra különösen érdekessé teszi Elekfi Lászlónak ezt a cikkét az a körülmény, hogy az addigi nyelvművelő felfogást a Hivatalos nyelvünk kézikönyve

második kiadásának **mutató névmás** szócikkén szemlélteti, amelynek, mi tagadás, én voltam a szerzője (Grétsy szerk. 1978: 234–6), bár természetesen Grétsy László szerkesztői ellenőrzésén is átesett. A hagyományos szabály lényege abban foglalható össze, hogy az előzményben megnevezett dologra hangsúlytalanul csak a személyes névmás tárgyragos alakjával utalhatunk vissza, a mutató névmás ilyenkor nem magyaros. Elekfi ezt a szabályt (szerinte álszabályt) Szarvas Gábornak egy Magyar Nyelvőr-beli cikkére vezeti vissza, amelynek megállapításait kritika nélkül átvette Simonyi Zsigmond, Nagy J. Béla, Rácz Endre és Tompa József is. (Vagyis nem kerültem valami rossz társaságba ezzel a lexikoncikkkel...)

A pontatlanság, mint Elekfi rámutat, a *csak* szóban rejlik: van, amikor a mutató névmás a jó, vagy az is jó a beszédkörnyezettől és a mondat hangsúlyviszonyaitól függően. Tehát nem azokat a példamondatokat kifogásolja, amelyeket a nyelvhelyességi tanácsadó könyv ajánl, hanem azokat, amelyeket hibáztat. A négy példa a következő volt (a hibáztatott mondatot idézőjelbe téve, a helyette ajánlott dőlt betűs szedéssel közlöm):

„Hiteles másolat adható közokiratról, ha azt az érdekelt ügyfél kéri.”
Hiteles másolat adható közokiratról, ha az érdekelt ügyfél kéri.

„A takarékbetét és annak kamata mentes mindennemű adó és az örökösödési illeték alól.”
A takarékbetét és kamata mentes mindennemű adó és az örökösödési illeték alól.

„A Magyar Népköztársaság a katonai attasék kinevezésével kapcsolatban igényli, hogy a küldő állam azok nevét kinevezés előtt előzetesen közölje.”
A Magyar Népköztársaság a katonai attasék kinevezésével kapcsolatban igényli, hogy a küldő állam kinevezés előtt előzetesen közölje a nevüket.

„A továbbfejlődés irányát megfogalmazó számos új jogszabályt vagy újszerű szabályozást csakis azok ismeretében tudjuk helyesen végrehajtani.”
A továbbfejlődés irányát megfogalmazó számos új jogszabályt vagy újszerű szabályozást csakis ezeknek ismeretében tudjuk helyesen végrehajtani.

A tévedés tehát nem abban van, hogy az ajánlott megoldások helytelenek (mert nem azok), hanem abban, hogy az eredetiek sem hibásak. Az *azt, annak, azok(nak)* ilyen használata nem idegenszerű, hanem magyar nyelvi sajátosság, amely részben a mondat hangsúlyviszonyain (az aktuális mondattagoláson), részben érzelmi okokon alapul (a mutató névmás eltávolítást, elmarasztalást fejezhet ki a pozitív vagy semleges személyes névmással szemben).

Az idegenszerűség vádját azzal cáfolta meg Elekfi, hogy az eredeti hivatali nyelvi mondatokat az ELTE német tanszékének valamelyik oktatójával németre fordíttatta, és ebből kiderült, hogy a hibáztatott szerkezetek nem német mintára mennek vissza. Sőt egy esetben éppen az ajánlott megoldás az, amely megfelel a németnek (*ezeknek ismeretében = in Kenntnis dieser*).

Dolgozatának második részében két kérdést is felvet Elekfi László: Tekinthető-e a nyelvművelés alkalmazott nyelvtudománynak? Mik a nyelvművelés tudományosságának kritériumai, garanciái? Ezekre a kérdésekre azt a választ adja, hogy a nyelvművelés egészében nem minősíthető alkalmazott nyelvtudománynak, „nem mindenfajta nyelvművelés nyelvtudomány. Van laikus nyelvművelés, és van tudományos nyelvművelés. Nyelvművelést végez az is, aki helytelenít, rosszall egy-egy divatozó vagy akár régóta meggyökerezett nyelvi jelenséget, vagy akár rámutat egy-egy alkalmi hibára, sőt ki is javítja azt, idegen szó helyébe magyart ajánl stb. Ez még nem tudomány. [...] Csak az adatok és összefüggések kellő feltárásával és a jelenségek rendszerben való szemléltetésével, no meg száz évnél jóval régebbre visszanyúló történeti ismeretében válhat tudományossá a nyelvművelés” (Elekfi 1980a: 327).

Mai szemmel olvasva az emelhető ki mindebből, hogy Elekfi nem azt mondja, hogy nincs szükség nyelvművelésre, hanem hogy jobban, átgondoltabban, tudományosabban kell azt végezni. Ennek a törekvésnek a jegyében készült el a Nyelvművelő kézikönyv második kötetének **mutató névmás** és **őket – azokat – ezeket** szócikke. Ezeket Elekfi előzetesen közzé is tette a Magyar Nyelvőr 1979/4. számában, és a következő elvi bevezetéssel látta el: „Korszerű nyelvművelésünknek ebben a kérdésben is rugalmasabbnak kell lennie, hiszen nem új divatról, nem is idegenszerűségről, hanem hagyományos és sajátos névmáshasználatról, továbbá finom stiláris különbségekről van szó. [...] A bonyolult szövegbeli viszonyokat és a különféle feltételek kombinációit figyelembe véve ez a szabály [ti. a személyes és a mutató névmás szövegbeli előzményre visszautaló használatára vonatkozó szabály] nem nagyon egyszerű” (Elekfi 1979: 421–2). A tanulság mindebből nem az, hogy a nyelvművelés káros, ártalmas, szükségtelen tevékenység, hanem az, hogy nyelvművelésünknek rugalmasabbá, tudományosabbá kell válnia, hogy jobban betölthesse rendeltetését.

Ebben a szellemben beszélt Elekfi László az 1992. októberi nyelvművelő konferencián is (Elekfi 1993). Előadásának témája a „félíg jelölt birtokos szerkezetek hibás használata” volt. A jelenséget hadd szemléltessem egy mai internetes példával: „Az elmúlt napok bizonyára szomorúan teltek Cristiano Ronaldo családjában, sajtóhírek szerint ugyanis *nemrég elhunyt a sztárfocista menyasszonya, Georgina Rodríguez édesapja*” (https://rangado.24.hu/nemzetkozi_foci/2019/02/01/gyaszszornyu-tragedia-ronaldo-csaladjaban/). A birtokos jelző ragjának elhagyása miatt első olvasásra azt hihetjük, hogy „a sztárfocista menyasszonya” hunyt el, holott nem ő halt meg, hanem az édesapja. Körültekintőbb megfogalmazásban a hír így hangzott volna: „...nemrég elhunyt a sztárfocista menyasszonyának, Georgina Rodrígueznek az édesapja.” A *-nak, -nek* birtokosrag elmaradását Elekfi László annyira káros nyelvi jelenségnek tartotta, hogy előadásának végén tőle szokatlanul éles hangot üt meg: „A szóban forgó fogalmazási jelenség annyira elterjedt és annyira sokrétű, hogy ezen egyes eldugott nyelvhelyességi cikkek nem sokat segítenek. A tendencia megállításában számottevő eredményt csak akkor remélhetünk, ha a jelenség visszaszorítására ösztüzet nyitunk. [...] De talán még többet érne a személyes ráhatás és meggyőzés. Ki kellene keresni azokat a közírókat, tévé-szinkronfordítókat, hírszövegezőket (MTI!), akik a legtöbbet hibáznak a bir-

tokviszony megrövidítésében, levelet írni nekik, s ebben rákérdezni, miért írták ezt és ezt így, és elfogadnák-e a pontosabb, szabályosabb alakot. Ha válaszuk nem kielégítő, folytatni kellene a levelezést tárgyilagos érvekkel. Ilyen levelezést egy-egy lap szerkesztőjével vagy rovatvezetőjével is lehetne folytatni” (Elekfi 1993: 450–1).

Igy fest tehát a nyelvművelő Elekfi László másik, harcias oldala. Napjaink tudományos és közéleti viszonyai között a meggyőzésnek ez a módja kivihetetlennek, sőt naivnak látszik. Nekem magamnak például soha nem jutott volna eszembe, hogy levélben forduljak ahhoz az újságíróhoz, aki következetesen *voksnak* nevezi a szavazást *voksolás* helyett. De tiszteltremélt az a vállalkozó kedv, amellyel az ekkor 73. életében járó tudós befolyásolni akarja a nyelvhasználatot. (Nem tudom azonban, hogy valaha is belefogott ilyen levelezésbe. Ennél sokkal több és fontosabb feladata volt: ekkor folytak például a Magyar ragozási szótár munkálatai.)

Hadd tegyek említést, személyes okokból is, arról a tanulmány méretű és alaposágú ismertetésről, amelyet Elekfi László a *Mondd és írd!* című nyelvművelő kötetéről írt (Elekfi 1994). Ennek ugyanis – a helyesírási részt kivéve, amelyet Szántó Jenő gondozott – én voltam a szerkesztője. A tanulmánynak is beillő könyvismertetés rengeteg apróbb-nagyobb észrevételt tett, nem csupán helytelenítőket, hanem elismerőket is. Most újraolvasva a cikket, meglepve látom, hogy a legtöbb kifogása talán éppen az én cikkeimmel szemben volt (a szerzők nevét nem írta ki, csak lapszámmal jelezte, melyik cikkről van szó). A részletek már nem fontosak: van, amiben igaza volt, van, amiben felfogásbeli különbség volt köztünk, végül van két olyan is, amelyben ma is fenntartom akkori véleményemet. Akkor, sajnos, nem vitattam meg vele ezeket a kérdéseket, és most már nem is tehetem meg. De megmarad a jó érzés, hogy ilyen kitüntető figyelemben részesítette munkánkat.

1997-ben megkezdődött a nyelvművelés létjogosultsága körüli, ma már csendesedő, de még mindig tartó polémia. Elekfi Lászlót ebben a harcban tudommal nem érte semmiféle támadás, és ő sem vett részt benne. (Megint csak: más dolga volt.) De még írt egy vitacikket a *rám fér, rád fér* különírása mellett (Elekfi 2001), és helyesírási cikkel köszöntötte Grétsy Lászlót annak 70. születésnapján (Elekfi 2002). Az előbbinek a befejezése a nyelvművelő Elekfi László búcsúüzenetének is tekinthető: „A személyragos előtagok különírásáról [...] nagyon helyesnek látom a helyesírási szakértők döntését. Aki mégis éreztetni akarja a *ráhagy* igének és néhány társának sajátos jelentését a személyragozásban, ám írja egybe, nem követ el nagy hibát. (Sokan megteszik.) De az ajánlott írásforma továbbra is az, amit a helyesírási szabályzat sugall és a Nyelvművelő kézikönyv világosan kifejt: az igekötő személyragozása szófajt változtat, névmási határozószóvá teszi az igekötőt, ezért különírandó” (Elekfi 2001: 253). Ebben a pár sorban benne van egész nyelvművelői magatartása. Határozottan állást foglal egy helyesírási kérdésben, de nagyvonalúan hozzáteszi, hogy az sem követ el nagy hibát, aki eltér a szabálytól. Vagyis a szabály alkalmazásában a lélektani és a stilisztikai szempontoknak is teret enged.

4. Így fonódott össze stilisztika és nyelvművelés Elekfi László munkásságában. Ennek példaként hadd idézzem azt a mondatát, amellyel 1977-ben a magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusán tartott előadását befejezte: „Ez a látszólag egyszerű szófajtani probléma tehát [ti. hogy személyes vagy mutató névmással utaljunk-e vissza] igen mély mondattani, stilisztikai és szövegtani összefüggések feltárásával oldható csak meg” (Elekfi 1980b: 305). Milyen előnyösen különbözik ez a megfontolt beszédmód mind a szenvedélyes „nyelvvédők”, mind a nyelvművelést eltörölni kívánó nyelvészek hangvételeitől! Persze ahhoz, hogy valaki ilyen visszafogott legyen, olyan sokat kell tudni, amennyit ő tudott.

Kemény Gábor
prof. emeritus
Miskolci Egyetem
ny. tud. tanácsadó
Nyelvtudományi Intézet

SZAKIRODALOM

- Bakró-Nagy Marianne, Sz. – Kontra Miklós szerk. 1991. *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám szerk. 2002. *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bolla Kálmán szerk. 2005. *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások I.* Új Mandátum Könyvkiadó – Zsigmond Király Főiskola, Budapest.
- Elekfi László 1948. Ha csak egy mód van rá... *Magyarosan* 17: 59–60.
- Elekfi László 1949. Elfelejtünk magyarul? *Magyarosan* 18: 28–30.
- Elekfi László 1951. Vízermű. *Magyar Nyelvőr* 75: 189.
- Elekfi László 1979. Hogyan utaljunk vissza: *őket?* *azokat?* *Magyar Nyelvőr* 103: 421–6.
- Elekfi László 1980a. *Azokat – őket* (Nyelvművelésünk tudományosságáért). *Magyar Nyelv* 76: 176–87, 323–31.
- Elekfi László 1980b. Névmási elemek visszautaló (anaforikus) használata. In: Imre–Szathmári–Szűts szerk. 299–305.
- Elekfi László 1986. *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése (különös tekintettel az aktuális mondattagolásra)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Elekfi László 1992. Észrevételek egy nyelvész lírai vallomásairól. *Magyar Nyelvőr* 116: 287–97.
- Elekfi László 1993. Félig jelölt birtokos szerkezetek hibás használatának okai. *Magyar Nyelvőr* 117: 447–51.
- Elekfi László 1994. Mindennapi nyelvművelés – és még néhány gondolat. *Magyar Nyelvőr* 118: 15–26.
- Elekfi László 2001. Személyragozott igekötők? *Magyar Nyelvőr* 125: 250–3.
- Elekfi László 2002. Álljunk meg egy szóra! Vagy kettőre? háromra? In: Balázs–A. Jászó–Koltói szerk. 139–42.
- Elekfi László 2003. George németisége és európaisága. In: George 5–10.
- Elekfi László 2004. *Predikatív viszonyok értelmezése és szerepe (különösen a magyar szakirodalomban)*. Doktori értekezés tézisei. Budapest.
- Elekfi László 2008. Stílus- és verssajátságok egy „ronda” remekműben. Lőrinczki Lajos: Az én világképem. Győr, é. n. [2005], Marosi-Print Kft. *Magyar Nyelvőr* 132: 171–81.
- Elekfi László – Wacha Imre 2003. *Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára*. Szemimpex Kiadó, Budapest.

- Ferenczy Géza 1980. *Magyarán (Válogatott cikkek, tanulmányok, előadások)*. Szerk. Elekfi László. Tankönyvkiadó, Budapest.
- George, Stefan 2003. *Auswahl aus den Gedichten von Stefan George költeményeiből (válogatás)*. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Elekfi László. Uránusz Kiadó, Budapest.
- Grétsy László szerk. 1978. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Második, átdolgozott kiadás. Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest.
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós főszerk. 1980. *Nyelvművelő kézikönyv*. Első kötet. A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Grétsy László – Kovalovszky Miklós főszerk. 1985. *Nyelvművelő kézikönyv*. Második kötet. L–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Grétsy László – Kemény Gábor szerk. 2005. *Nyelvművelő kézisztár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hermann Péter szerk. 2008. *Ki kicsoda 2009*. MTI, Budapest.
- Imre Samu – Szathmári István – Szűts László szerk. 1980. *A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Norton, Robert E. 2002. *Secret Germany: Stefan George and His Circle*. Cornell University Press, Ithaca & London.

SUMMARY

Kemény, Gábor

Stylistics and language cultivation in László Elekfi's work

László Elekfi is generally held to have been an outstanding researcher in the fields of phonetics, (poetic) prosody, syntax, lexicography, as well as Hungarian, German, and general linguistics. The author points out that, in addition, he also made valuable contributions to stylistics and language cultivation. His monograph on the syntax of Sándor Petőfi's poetry and functional sentence perspective is a work on stylistics, too. The author furthermore reminds the reader that Elekfi was not merely a researcher but also an active practitioner of the translation of poetry: he translated a volume-sized set of Stefan George's poems. He was also a senior contributor to "A Handbook of Language Cultivation": he wrote nearly 400 pages of entries of that encyclopaedia on phonetics, prosody, syntax, etc. He discussed issues of correctness in language in a number of thoroughly argued papers, and he also published 100 or so minor popularizing contributions, mainly on orthography. Concerning language cultivation, his opinion was that it is not superfluous but it has to be practised with more deliberation than heretofore, and with sufficient exploration of linguistic data and their interconnections.

Keywords: functional sentence perspective, officialese, foreignisms, translation of poetry, language cultivation, stylistics, stylistic analysis, characterization of style, syntax of poetry.